Қўйчиликда селекция-наслчилик ишлари

Ансатбаев Парахат Азатбаевич қ.х.ф.ф.д. (PhD)

Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

paraxat_0802@mail.ru

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/1610149

Иқтибос учун: Ансатбаев Парахат Азатбаевич. Қўйчиликда селекция-наслчилик ишлари // Оролбўйи ҳудудида сувдан фойдаланиш самарадорлиги ва шўрланишнинг қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлиги ҳамда аҳоли ҳаёт фаолиятига таъсирини мониторинг ва назорат қилиш учун иқлимга чидамли инновацион технологияларни ишлаб чиқиш: халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Нукус, 2026. – Б. 560–563. – DOI: 10.66073/ReFocus-Conf/1610149

Аннотация. Ушбу мақолада қўйчиликда селекция-наслчилик ишларини ташкил этиш ва самарали олиб боришнинг асосий йўналишлари ёритилган. Қўйларнинг маҳсулдорлик, насл ва зот хусусиятларини яхшилашда селекция усулларининг аҳамияти, юқори маҳсулдор ва генетик жиҳатдан қимматли ҳайвонларни танлаш ҳамда саралаш масалалари таҳлил қилинган. Шунингдек, наслчилик ишларида қўйларнинг келиб чиқиши, маҳсулдорлик кўрсаткичлари, авлод сифати ва насл бериш қобилиятини баҳолашнинг ўрни кўрсатиб берилган. Қўйчиликда мақсадли жуфтлаштириш, наслдор қўчқорлардан самарали фойдаланиш ҳамда замонавий селекция усулларини қўллаш орқали юқори маҳсулдор подаларни шакллантириш имкониятлари баён этилган. Мақолада селекция-наслчилик ишларини илмий асосда ташкил этиш қўйчилик маҳсулдорлигини ошириш, маҳсулот сифатини яхшилаш ва соҳа иқтисодий самарадорлигини таъминлашнинг муҳим омили эканлиги таъкидланган.

Калит сўзлар: қўйчилик, селекция, наслчилик, қўй зоти, қўчқор, совлиқ, бонитировка, жуфтлаштириш, маҳсулдорлик, серпуштлик, жун маҳсулдорлиги, гўштдорлик.

Кириш

Қўйчилик чорвачиликнинг муҳим тармоқларидан бири бўлиб, аҳолини гўшт, сут, жун, тери ва бошқа қимматли маҳсулотлар билан таъминлашда катта аҳамиятга эга. Қўйчиликни самарали ривожлантиришда юқори маҳсулдор, касалликларга чидамли, маҳаллий иқлим ва озиқлантириш шароитига яхши мослашган қўйларни етиштириш муҳим ҳисобланади. Бу вазифаларни амалга оширишда селекция-наслчилик ишлари асосий ўрин тутади.

Селекция — ҳайвонларнинг фойдали ва хўжалик учун аҳамиятли белгиларини танлаш, улардан насл олиш ва авлодларда қимматли хусусиятларни мустаҳкамлашга қаратилган чора-тадбирлар мажмуасидир. Наслчилик эса юқори насл қийматига эга бўлган ҳайвонларни кўпайтириш, уларнинг маҳсулдорлик ва ирсий хусусиятларини сақлаш ҳамда такомиллаштириш ишларини қамраб олади.

Қўйчиликда селекция-наслчилик ишларининг мақсади

Қўйчиликда селекция-наслчилик ишларининг асосий мақсади — юқори маҳсулдор ва сифатли насл олиш ҳамда поданинг генетик имкониятларини яхшилашдир.

Асосий вазифалар қуйидагилардан иборат: гўшт маҳсулдорлигини ошириш, жун миқдори ва сифатини яхшилаш, қўйларнинг тирик вазнини ошириш, серпуштликни яхшилаш, қўзиларнинг ўсиш ва ривожланишини тезлаштириш, маҳаллий шароитга яхши мослашган ҳайвонларни танлаш, касалликларга чидамли қўйларни кўпайтириш, маҳсулдорлиги юқори бўлган қўчқорлардан самарали фойдаланиш, поданинг ирсий ва маҳсулдорлик сифатларини яхшилаш.

Қўйларни танлаш усуллари

Селекцияда ҳайвонларни танлаш бир неча усулда амалга оширилади.

Индивидуал танлаш — ҳар бир қўйнинг келиб чиқиши, маҳсулдорлиги, ташқи кўриниши ва насл хусусиятлари алоҳида баҳоланади.

Гуруҳлаб танлаш — бир хил маҳсулдорлик ва ташқи белгиларига эга бўлган қўйлар гуруҳларга ажратилади ва улардан насл олиш ташкил қилинади.

Наслига қараб танлаш — ота-онасининг ва айниқса қўчқорнинг авлодлари маҳсулдорлиги ўрганилади. Агар қўчқордан олинган қўзилар юқори маҳсулдор бўлса, бундай қўчқор наслчиликда кенгроқ қўлланилади.

Материаллар ва методлар

Тадқиқот жараёнида ҳайвонларнинг тирик вазни, тана ўлчамлари, ўсиш ва ривожланиш кўрсаткичлари, жун маҳсулдорлиги, жун сифати, гўшт маҳсулдорлиги ҳамда кўпайиш хусусиятлари ҳисобга олинди. Совлиқларда қўзилаш кўрсаткичи, серпуштлик, қўзиларнинг яшовчанлиги ва она қўйларнинг насл бериш хусусиятлари баҳоланди. Қўчқорларни танлашда уларнинг келиб чиқиши, ташқи кўриниши, конституцияси, маҳсулдорлик кўрсаткичлари ва насл сифатига алоҳида эътибор берилди.

Қўчқорларни танлашнинг аҳамияти

Қўйчиликда қўчқорлар селекция ишларида жуда катта аҳамиятга эга. Чунки бир қўчқордан кўплаб қўзилар олиниши мумкин. Шу сабабли юқори насл қийматига эга қўчқорни танлаш поданинг кейинги авлодларига катта таъсир кўрсатади.

Наслдор қўчқор танлашда унинг: келиб чиқиши, тирик вазни, ташқи тузилиши, жун маҳсулдорлиги, гўштдорлик хусусиятлари, уруғлантириш қобилияти, соғломлиги, авлодларининг маҳсулдорлиги ҳисобга олинади.

Қўйларни баҳолаш — бонитировка

Қўйчиликда ҳайвонларнинг насл ва маҳсулдорлик хусусиятларини баҳолаш бонитировка деб аталади. Бонитировка даврида қўйларнинг зоти, ёши, жинси, тирик вазни, ташқи тузилиши, жун ёки гўшт маҳсулдорлиги, серпуштлиги ва бошқа белгилари баҳоланади.

Бонитировка натижасида қўйлар насл қийматига қараб гуруҳларга ажратилади. Энг яхши кўрсаткичларга эга бўлган ҳайвонлар наслчиликда қолдирилади, паст маҳсулдор ҳайвонлар эса подани янгилашда асосий насл таркибига киритилмайди.

Бонитировка тадбирларида сурувдаги ҳар бир бош қўчқор, она қўй ёки тўқли келиб чиқиши, маҳсулдорлик кўрсаткичлари ва авлодларининг сифати бўйича баҳоланади, олган балларига кўра, классларга ажратилади, талабга жавоб бермайдиганлари брак қилиб сурувдан чиқарилади. Бонитировка тадбирларида асосан селекция-наслчилик ишларининг ушбу асосий жиҳатларига эътибор бериш муҳимдир:

1. Урғочи ва эркак қўзиларни подани тўлдириш учун танлаш жараёнларида оналарининг (эгиз ёки кўп эгиз туғиши) пуштдорлигини ҳисобга олиш муҳимдир;

- наслли қўзи олиш учун совлиқларни танлаётганда танланаётган совлиқларнинг онаси кўпинча эгиз туққан қўйлардан бўлишига эътибор бериш;

- наслли қўзи олиш учун қўчқорларни танлаётганда кўпинча эгиз туққан совлиқлардан туғилган қўчқорчаларга эътибор бериш лозим.

2. Йирик наслли қўзиларни танлаш пайтида оналари гавдасининг узунлиги ва танасининг йириклигига ҳамда қўзилар сутдан ажратилган пайтда, эркак ва урғочи қўзилар тирик вазнининг юқорилигига эътибор бериш керак.

3. Қўйларнинг сут бериш хусусиятларига қараб танлашда, елин ҳажмига ва йириклигига ҳамда сут миқдори юқори бўлган совлиқларга эътибор бериш керак.

4. Қўйларни жун бериш қобилияти бўйича танлаш ишлари олиб борилганда, уларнинг қирқимдаги жун оғирлигига эътибор бериш тавсия этилади.

5. Қўйларда танлаш ишларини олиб боришда уларнинг тез етилувчанлигига, ўсиш ва ривожланишига, ташқи муҳит (иқлим) шароитларига ва яйлов (тоғ, тоғолди, чўл ва ярим чўл-яйлов) шароитларига чидамлилигига эътибор бериш керак.

6. Танлашда қўйларнинг маҳсулдорлиги (тирик вазни, сут соғими ва жун миқдори) билан ташқи тузилиши, яъни экстерьер, конституцияси ва тана тузилиш шаклига ҳам эътибор бериш керак.

Сут берувчи қўй зотлари одатда узун оёқли, танаси йирик ва узун, суяги мустаҳкам, елин тузилиши безсимон ва кенг елин ойнасига эга бўлади.

Гўшт учун боқиладиган қўй зотлари эса гавдаси йирик, сағриси кенг, соғин қўйларга нисбатан суяги йирик, мустаҳкам ва оёқлари бироз калта бўлади.

Пуштдорлигида (ҳомиласи тушган, уруғланмай қисир қолган, жинсий аъзоларида камчилиги ёки касаллиги бўлган) муаммолар бўлган ҳамда қари (7-8 ёшдан катта) қўйлар сурувдан ажратиб олинади.

Қўйчиликда жуфтлаштириш

Селекция ишларининг муҳим қисми — тўғри жуфтлаштиришдир. Жуфтлаштиришда совлиқ ва қўчқорнинг маҳсулдорлик ҳамда ирсий хусусиятлари ҳисобга олинади.

Жуфтлаштиришнинг асосий турлари:

Бир зот ичида жуфтлаштириш — бир зотга мансуб юқори маҳсулдор қўйлар ўзаро жуфтлаштирилади. Бу усул зотнинг қимматли хусусиятларини сақлаш ва мустаҳкамлаш учун қўлланилади.

Чатиштириш — турли зот ёки типга мансуб ҳайвонларни жуфтлаштириш орқали янги ва фойдали хусусиятларга эга авлод олишга ҳаракат қилинади.

Жуфтлаштириш тасодифий эмас, балки олдиндан тузилган селекция режаси асосида амалга оширилиши керак.

Наслчиликда ҳисоб-китоб ва ҳужжатларни юритиш

Селекция-наслчилик ишларини тўғри олиб бориш учун ҳар бир наслдор ҳайвон ҳақида маълумотлар қайд этиб борилади. Уларда қўйнинг келиб чиқиши, туғилган санаси, зоти, ота-онаси, тирик вазни, маҳсулдорлиги, қўзилаши ва авлодларининг кўрсаткичлари акс эттирилади.

Бундай маълумотлар қайси ҳайвонлардан насл олиш кераклигини аниқлашда муҳим аҳамиятга эга.

Селекция ишларида замонавий усуллар

Ҳозирги вақтда қўйчиликда анъанавий танлаш усуллари билан бир қаторда замонавий генетик ва биотехнологик усуллардан ҳам фойдаланиш мумкин. Жумладан, сунъий уруғлантириш, юқори қийматли қўчқорлар уруғидан фойдаланиш, авлодларнинг маҳсулдорлигини статистик баҳолаш ва генетик кўрсаткичларни таҳлил қилиш селекция самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Ўзбекистон шароитида қўйчилик селекцияси

Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида иқлим ва яйлов шароитлари бир-биридан фарқ қилади. Шунинг учун қўй зотларини танлашда уларнинг маҳаллий шароитга мослашувчанлигига катта эътибор бериш зарур.

Айниқса, яйловдан самарали фойдаланадиган, иссиқ ва қуруқ иқлимга чидамли, касалликларга бардошли ҳамда юқори маҳсулдор қўйларни кўпайтириш қўйчиликнинг иқтисодий самарадорлигини оширади.

Хулоса

Қўйчиликда селекция-наслчилик ишлари поданинг маҳсулдорлигини ошириш ва юқори сифатли насл олишнинг асосий воситаларидан биридир. Селекцияда ҳайвонларнинг келиб

чиқиши, ташқи тузилиши, тирик вазни, гўшт ва жун маҳсулдорлиги, серпуштлиги, соғломлиги ҳамда маҳаллий шароитга мослашувчанлиги ҳисобга олинади.

Юқори маҳсулдор қўчқор ва совлиқларни тўғри танлаш, бонитировка ўтказиш, мақсадли жуфтлаштириш ва наслчилик ҳисобини юритиш орқали поданинг генетик салоҳиятини изчил равишда яхшилаш мумкин. Шунинг учун қўйчиликда селекция-наслчилик ишларини илмий асосда ташкил этиш чорвачилик маҳсулотларини кўпайтириш, сифатини яхшилаш ва тармоқнинг иқтисодий самарадорлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Рўзибоев Н., Шаюсупов Б. Ўзбекистонда қўйларни парваришлаш, озиқлантириш ва наслчилик ишлари бўйича ўқув-услубий қўлланма. Тошкент: 2019. – 18 б.
2. Зокиров М., Валиев У., Ширинбоев Ш. Қоракўлчилик. Тошкент. «Ўқитувчи» нашриёти. 1983. б. 5-5
3. Н.Р. Рўзибоев 100 китоб тўплами ҚЎЙЧИЛИК 69-китоб Тошкент © «Агробанк» АТБ – 2021
4. Ерохин А.И., Котарев В.И., Ерохин С.А. «Овцеводство» Учебник 2014 г.
5. Г.Г. Зеленский «Козоводство» Москва ВО Агропромиздат-1991 г.

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/1610149